Tweede Kamer der Staten-Generaal 2

Vergaderjaar 2014–2015

34 000 X Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Defensie (X) voor het jaar 2015

Nr. 87 BRIEF VAN DE MINISTER VAN DEFENSIE

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Den Haag, 30 april 2015

In het algemeen overleg over personeel van 11 maart jl. heb ik toegezegd u nader te informeren over de stand van zaken van de verschillende onderzoeken over het gebruik van chroomhoudende verf bij Defensie (Kamerstuk 34 000 X, nr. 85). Met deze brief doe ik deze toezegging gestand. Ik zal eerst ingaan op het historisch onderzoek van het RIVM en de daaraan gerelateerde onderwerpen en vervolgens op de onderzoeken naar de huidige situatie.

Waar in deze brief wordt gesproken over medewerkers, worden zowel de huidige als voormalige medewerkers van Defensie bedoeld die met chroomhoudende verf hebben gewerkt. Waar wordt gesproken over chroomhoudende verf wordt verf met chroom-6 bedoeld.

Historisch onderzoek

RIVM-onderzoek

Het RIVM voert onderzoek uit naar de blootstelling van defensiemedewerkers aan chroomhoudende verf in het verleden en wat dit kan betekenen voor hun gezondheid. Defensie heeft voor het RIVM gekozen omdat dit instituut onafhankelijk is en de specifieke expertise heeft om dergelijke complexe vraagstukken te beantwoorden. Tijdens het debat van 11 november jl. heb ik toegezegd uw Kamer te informeren over de verdere planning van het RIVM-onderzoek (Handelingen II 2014/15, nr. 22, item 26).

De eerste fase van het onderzoek richt zich op literatuuronderzoek naar de mogelijke gezondheidseffecten van blootstelling aan chroomhoudende verf, het formuleren van de juiste onderzoeksvragen en het vaststellen van de onderzoeksplannen. Het op een zorgvuldige wijze voorbereiden en vaststellen van de onderzoeksvragen is immers van wezenlijk belang voor het draagvlak van de uiteindelijke resultaten. Alle belanghebbenden,

kst-34000-X-87
ISSN 0921 - 7371
’s-Gravenhage 2015

waaronder medewerkers, vakbonden en ook Defensie, worden betrokken bij het vaststellen van de onderzoeksplannen. Het is onvermijdelijk dat hiermee enige tijd is gemoeid.

Via interviews in zogenaamde focusgroepen en een *online* vragenlijst worden de vragen die leven geïnventariseerd. Dit proces staat gepland voor de maanden mei en juni. Vervolgens legt het RIVM de onderzoeksvragen voor aan de paritaire commissie, die besluit welke vragen onderzocht moeten worden en in welke volgorde. De verwachting is dat de eerste onderzoeksplannen deze zomer worden vastgesteld.

De paritaire commissie onder leiding van de heer Vreeman is inmiddels een aantal keren bijeen gekomen. De commissie begeleidt momenteel de eerste fase van het onderzoek. Ik heb via de paritaire commissie het RIVM verzocht daar waar mogelijk het proces te bespoedigen. Voorts worden in de paritaire commissie afspraken gemaakt over de informatiestromen tussen alle partijen en de communicatie naar belanghebbenden.

Verder analyseert het RIVM inmiddels de informatie en documenten die Defensie en andere belanghebbenden hebben aangeleverd. Tot op heden zijn ongeveer 1.000 documenten openbaar gemaakt. Ten slotte heeft het RIVM het afgelopen halfjaar de informatiebijeenkomsten voor medewerkers ondersteund. Ook is het RIVM betrokken bij de advisering van de paritaire commissie en heeft het een informatiefolder samengesteld voor huisartsen.

Voorlopig getuigenverhoor

In de beantwoording van schriftelijke vragen van 16 april jl. (Aanhangsel Handelingen II 2014/15, nr. 1990) ben ik ingegaan op het voorlopig getuigenverhoor dat de rechtbank in Maastricht op verzoek van enkele oud-medewerkers is gestart. Het onderzoek van het RIVM is bedoeld om alle informatie boven tafel te krijgen en medewerkers individuele juridische acties te besparen. Uiteraard staat het medewerkers vrij hierin een eigen keuze te maken. De voorlopige getuigenverklaringen zullen in het RIVM-onderzoek worden meegenomen.

Meldingen

Tot nu toe hebben zich bij het meldpunt ruim 2.100 mensen gemeld die binnen Defensie met chroomhoudende verf werken of dat in het verleden hebben gedaan. Ongeveer 600 van hen hebben klachten, die uiteenlopen van vermoeidheid en hoge bloeddruk tot kanker. Het gaat hierbij ook om algemene gezondheidsklachten, die niet kenmerkend zijn voor het werken met chroomhoudende verf.

Coulanceregeling

Voor medewerkers die zich in een schrijnende situatie bevinden en mede daarom niet kunnen wachten op de resultaten van het RIVM-onderzoek, heb ik begin maart een coulanceregeling vastgesteld. Vervolgens zijn de medewerkers die zich bij het meldpunt hebben laten registreren, aangeschreven met aanvullende informatie over de regeling en aanmeldingsformulieren. Op 23 april had het ABP in totaal 341 aanvragen ontvangen. Deze zijn in behandeling genomen. De komende weken ontvangen de mensen die een aanvraag hebben ingediend een besluit. Aan diegenen die aan de voorwaarden van de regeling voldoen, worden dan de betalingen gedaan.

Gezondheidskundig onderzoek

Tijdens het debat van 11 november jl. heb ik tevens toegezegd u te informeren over het gezondheidskundig onderzoek voor medewerkers en de begeleiding door bedrijfsmaatschappelijk werk. Bij het gezondheidskundig onderzoek zijn drie groepen te onderscheiden.

De eerste groep betreft medewerkers die in het verleden met chroomhoudende verf hebben gewerkt, geen klachten hebben maar wel ongerust zijn. Voor hen heeft het gezondheidskundig onderzoek vooral een informerend en voorlichtend karakter. Hiervoor hebben zich 670 personen aangemeld. Daarvan is inmiddels ongeveer 20 procent door de bedrijfsarts gezien. Het streven is om medio dit jaar deze gezondheidskundige onderzoeken te voltooien. De algemene observatie is dat de gesprekken positief worden ervaren. Men heeft veelal geen klachten, maar is, begrijpelijkerwijs, wel bezorgd over de eigen gezondheid in de toekomst.

De tweede groep bestaat uit medewerkers die nu nog met chroomhoudende stoffen werken. Het gezondheidskundig onderzoek van deze groep gaat in juni van start. Daarvan maakt biometrisch (urine-)onderzoek deel uit. Omdat een eventuele verhoging van chroom in de urine slechts enkele dagen na blootstelling aantoonbaar is, heeft dit onderzoek alleen toegevoegde waarde voor deze groep.

De derde groep betreft oud-medewerkers met gezondheidsklachten. Zij worden geadviseerd contact op te nemen met hun huisarts. Het RIVM heeft een informatiefolder samengesteld om artsen te informeren over de gezondheidsrisico's van het werken met chroomhoudende verf. Het RIVM zal de medische informatie betrekken bij zijn onderzoek. Overigens blijken ook medewerkers met klachten zich te melden voor, en behoefte te hebben aan, een gesprek met de bedrijfsarts. Dit is uiteraard mogelijk. Zij worden dan voorgelicht over het RIVM-onderzoek en de mogelijkheid hieraan deel te nemen. Tevens worden ze gewezen op het bestaan van de coulanceregeling.

Begeleiding door bedrijfsmaatschappelijk werk

Naast de geneeskundige ondersteuning is er ook begeleiding door bedrijfsmaatschappelijk werkers van Defensie. Zo hebben zij de voorlichtingsbijeenkomsten voor de medewerkers ondersteund. Bij elke bijeenkomst zijn de medewerkers geïnformeerd over de aanwezigheid van een bedrijfsmaatschappelijk werker op wie, desgewenst, na afloop een beroep kon worden gedaan. Ook wordt het bedrijfsmaatschappelijk werk ingeschakeld voor medewerkers die kampen met andere dan gezondheidskundige problemen en behoefte hebben om hierover in gesprek te gaan met een bedrijfsmaatschappelijk werker.

Onderzoeken naar huidige situatie

GGD-onderzoeken naar POMS-sites

Vorig jaar hebben berichten over gevaarlijke stoffen op de vijf voormalige POMS-*sites* in de media gezorgd voor vragen onder het personeel dat nu op deze locaties werkt. Om hierover duidelijkheid te krijgen, heeft Defensie de GGD'n van de desbetreffende regio's opdracht gegeven onderzoek te doen naar de gezondheidsrisico's van onder andere het werken met chroomhoudende verf voor huidige werknemers op deze locaties.

De eerste GGD-onderzoeken zijn inmiddels voltooid. Daarin worden ten aanzien van de gevolgen van het eerdere gebruik van chroomhoudende verf nog geen conclusies getrokken, in alle gevallen adviseren zij om aanvullend onderzoek te doen naar stofmonsters in de werkplaatsen. De medewerkers die nu op deze locaties werkzaam zijn (zowel van Defensie als van andere organisaties) zijn inmiddels geïnformeerd over de eerste onderzoeksresultaten. De vervolgonderzoeken zijn momenteel gaande. Zodra deze zijn voltooid zal ik u daarover informeren, zo mogelijk voor het op 2 juni a.s. geplande algemeen overleg.

Defensiebrede quick scan

Het Coördinatiecentrum Expertise Arbeidsomstandigheden en Gezondheid (CEAG), waarin sinds 2012 de Arbodienst Defensie is opgegaan, heeft een *quick scan* uitgevoerd op tien locaties bij de operationele commando's waar nog met chroomhoudende verf wordt gewerkt. Het CEAG is houder van het wettelijk certificaat arbodiensten en adviseert de ambtelijke leiding en de hoofden van defensieonderdelen bij arbozaken. Dit betekent dat het CEAG een onafhankelijke dienstverlenende organisatie is, die voldoet aan de normen uit de Arbeidsomstandighedenwet. Het onderzoeksrapport is gevoegd bij deze brief[1].

De tien onderzochte locaties betreffen het Logistiek Centrum Woensdrecht, de vliegbases Eindhoven, Volkel en Leeuwarden, het Defensie Helikopter Commando (Gilze-Rijen en De Kooy), het Marinebedrijf (Directie Materiële Instandhouding in Den Helder) en tot slot de onderhoudswerkplaatsen in Leusden, Oudemolen en Vriezenveen. Het doel van de *quick scan* is om te onderzoeken of er veilig wordt gewerkt met chroomhoudende verf en of maatregelen noodzakelijk zijn om dit in de toekomst te kunnen waarborgen.

Het rapport onderscheidt drie risicoklassen in de werkzaamheden met chroomhoudende verf.

(1) Het hoogste risico loopt het personeel bij het spuiten van chroomhoudende verf. Daarbij vindt aerosolvorming plaats, een wolk van kleine verfdruppeltjes in de lucht, die zonder maatregelen zou kunnen leiden tot inademing van hoge concentraties. Het spuiten vindt binnen Defensie nog maar beperkt plaats, alleen bij het CLSK.
(2) Een tweede klasse betreft zogenaamde hoogenergetische bewerkingen van oude chroomhoudende verflagen. Dit betreft met name het machinaal schuren, slijpen, stralen en frezen van deze verflagen. Hierdoor komen veel chroomhoudende stofdeeltjes in de lucht, die zonder maatregelen zouden kunnen leiden tot inademing van hoge concentraties.
(3) De derde klasse betreft laagenergetische werkzaamheden zoals boren, handmatig schuren, het bijwerken van kleine plekken in de verf (*spot painting*) en het aanbrengen en verwijderen van kit. Hierbij vindt nauwelijks tot geen aerosolvorming plaats en komt weinig inhaleerbare stof vrij. Dit zijn werkzaamheden met het laagste risico, waarvoor algemene hygiënemaatregelen (zoals stofzuigen en handen wassen) voldoende bescherming bieden.

Het rapport beschrijft ook de veiligheidsmaatregelen die moeten worden genomen en in hoeverre hieraan op de onderzochte locaties wordt voldaan. Daarmee voldoe ik aan de toezegging die ik hierover in het algemeen overleg van 11 maart jl. heb gedaan.

---

[1] Raadpleegbaar via www.tweedekamer.nl

Zoals gemeld in de Kamerbrief van 2 maart jl. (Kamerstuk 34 000 X, nr. 72), is Defensie al jarenlang bezig met het uitfaseren van gevaarlijke stoffen, waaronder chroomhoudende verf. Indien er geen alternatief is voor chroomhoudende verf voorhanden is, dan moet volgens de Arbowetgeving de blootstelling worden beperkt tot een niveau dat zo laag als technisch mogelijk is. De blootstelling mag in ieder geval de vastgestelde grenswaarde niet overschrijden. Om een zo laag als technisch mogelijke blootstelling te bereiken, moeten de volgende beschermende maatregelen worden genomen.

(1) *Bronmaatregelen*
Eerst moet worden geprobeerd aerosolvorming en het vrijkomen van stof bij de bron te voorkomen (bijvoorbeeld de oude verf afbijten in plaats van afschuren of afstralen) of te werken in een gesloten systeem (bijvoorbeeld door gebruik te maken van afgesloten spuit- en straalcabines).

(2) *Collectieve maatregelen*
Indien bronmaatregelen niet mogelijk zijn, dan moet de blootstelling door middel van collectieve maatregelen worden beperkt, in het bijzonder door de plaatselijke afvoer van lucht (werken in een ruimte met afzuiginstallatie of het gebruik van puntafzuiging bij de plaats van de werkzaamheden).

(3) *Persoonlijke beschermingsmiddelen*
Indien ook collectieve maatregelen niet mogelijk of toereikend zijn, moet worden teruggevallen op persoonlijke beschermingsmaatregelen. Dit betreft een op de situatie toegesneden combinatie van adembescherming (masker), wegwerpoverall en handschoenen.

Het CEAG heeft onder andere metingen uitgevoerd naar luchtconcentraties van chroom-6. Zoals uit paragraaf 2.2 van het rapport blijkt, is het vraagstuk van de te hanteren grenswaarden complex. Het CEAG heeft zekerheidshalve zeer strikte grenswaarden gehanteerd. De belangrijkste bevinding is dat er bij het CLAS en het CZSK momenteel geen werkzaamheden worden uitgevoerd waarbij de grenswaarden worden overschreden. Bij het CLSK, waar het meest met chroomhoudende verf wordt gewerkt, zijn op enkele plaatsen wel luchtconcentraties geconstateerd boven de grenswaarden. De overschrijding is gemeten op vijf locaties (Volkel, Leeuwarden, Eindhoven, Gilze-Rijen en Woensdrecht) bij het spuiten van verf in verouderde spuitcabines en bij een aantal hoogenergetische bewerkingen waarbij geen puntafzuiging mogelijk is. Bescherming van het personeel gebeurt in die situaties door het gebruik van persoonlijke beschermingsmiddelen, waarmee inademing van en huidcontact met chroom-6 wordt voorkomen. Persoonlijke beschermingsmiddelen zijn blijkens het onderzoek kwalitatief en kwantitatief in voldoende mate aanwezig.

Het onderzoeksrapport eindigt met negen aanbevelingen. Een van de belangrijkste daarvan is: zorg voor infrastructurele en technische voorzieningen volgens de stand der techniek om te voldoen aan de wettelijke eis van een zo laag mogelijke blootstelling. Het CEAG beveelt ook aan alleen gebruik te maken van de werkplaatsen waar deze voorzieningen al aanwezig zijn. Verder is het belangrijk om de aanwezigheid van chroomhoudende verf in materieel zorgvuldig blijven vast te leggen, waarmee deze informatie voor de langere termijn beschikbaar blijft. Daarnaast beveelt het CEAG aan dat medewerkers en hun leidinggevenden de vereiste voorlichting en onderricht krijgen over veilig werken met chroomhoudende verf en kankerverwekkende stoffen in het algemeen.

Ik neem de aanbevelingen van het CEAG een-op-een over en laat de daaruit voortkomende acties uitvoeren. Waar sprake was van een

overschrijding van grenswaarden of onvoldoende voorzieningen, zijn de werkzaamheden met chroomhoudende verf gestaakt (zoals in Leusden) of worden aanvullende beschermende maatregelen genomen (zoals de geplande nieuwbouw voor het LCW). Ik laat nagaan of we het risico van het gebruik van chroomhoudende verven verder kunnen terugdringen door met name de werkzaamheden met een hoog risico (dat wil zeggen spuiten en hoogenergetische bewerkingen) alleen nog toe te staan op een beperkt aantal plaatsen. Dit sluit aan bij een van de aanbevelingen van het CEAG. Hierdoor wordt kennis geconcentreerd en wordt het eenvoudiger om de veiligheidsvoorzieningen op het vereiste niveau te houden. Er zou daarmee een situatie ontstaan waarin sprake is van een verbod op deze werkzaamheden binnen Defensie, behalve op een beperkt aantal plaatsen waarvoor ontheffing is verleend. Voordat ik hiertoe overga, moeten eerst de gevolgen voor de operationele gereedstelling en de bedrijfsvoering in kaart zijn gebracht. Zodra dit is gebeurd, zal ik een besluit hierover nemen en uw Kamer daarover informeren, naar verwachting in september a.s.

Overige onderzoeken

Er worden ook onderzoeken uitgevoerd naar de wijze waarop Defensie thans omgaat met bedrijfsveiligheid in het algemeen. Deze onderzoeken zijn nog gaande, maar de eerste resultaten zijn inmiddels beschikbaar.

Zo voert de Auditdienst Rijk (ADR) audits uit naar de werking van het veiligheidsmanagementsysteem van Defensie. Uit de eerste resultaten komt naar voren dat nagenoeg alle defensieonderdelen te kampen hebben met te weinig personele capaciteit op het gebied van bedrijfsveiligheid. De reductie in stafcapaciteit bij de defensieonderdelen van de afgelopen jaren, heeft ook op dit gebied zijn uitwerking gehad. Dit vormt echter een risico voor de veilige uitvoering van de bedrijfsprocessen. De ADR beveelt dan ook aan de toereikendheid van de bedrijfsveiligheidsorganisatie te betrekken bij de evaluatie van de reorganisaties, meer aandacht voor risicomanagement, voorlichting en veiligheidsbewustzijn en een meer structurele uitvoering van audits op dit gebied. Ik neem deze aanbevelingen over en laat gedurende dit jaar de benodigde acties uitvoeren.

Daarnaast voert Defensie intern onderzoek uit naar de naleving van de bedrijfsveiligheidskaders bij het werken met gevaarlijke stoffen. Hieraan wordt momenteel de laatste hand gelegd. Voltooiing is voor eind mei voorzien. Wel is nu al de belangrijkste conclusie uit dit onderzoek duidelijk: de zogenaamde risico-inventarisatie en evaluaties (RI&E's) zijn niet bij alle defensieonderdelen actueel. De defensieonderdelen stellen een plan van aanpak op om de bestaande achterstanden op dit terrein nog dit jaar in te lopen.

Ten slotte

De aandacht voor het werken met chroomhoudende verf en gevaarlijke stoffen in het algemeen is binnen Defensie toegenomen. Uit de (voorlopige) uitkomsten van de onderzoeken komen geen acute risico's voor het personeel in de huidige situatie naar voren, maar de beschermingsmaatregelen kunnen en moeten wel beter. Er worden ook concrete verbetervoorstellen gedaan, die ik zeer waardevol acht. Op grond daarvan worden maatregelen genomen.

Belangrijke thema's daarbij zijn een strakkere regie, meer defensiebrede afstemming (waaronder het delen van informatie en het gebruik maken van elkaars kennis en faciliteiten) en meer aandacht voor voorlichting en instructie aan het betrokken personeel. Ook overweeg ik het verder

terugdringen van het aantal locaties waar met chroomhoudende verf werkzaamheden worden verricht. Deze overweging moet eerst op haalbaarheid en consequenties voor de operationele gereedstelling en inzet worden getoetst. Zoals aangegeven, zal ik u in september over de voortgang van deze maatregelen, en de uitwerking daarvan, nader informeren.

De Minister van Defensie,
J.A. Hennis-Plasschaert